

Ks. JANUSZ SZULIST
Wydział Teologiczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Toruń

Recepcja *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* w encyklikach społecznych bł. Jana Pawła II

Streszczenie: Dokumenty Soboru Watykańskiego II inspirują Kościół do działania. Założeniem Ojców Soborowych była bowiem aktualizacja Orędzia Zbawczego, zachowanego i głoszonego przez Kościół. Bł. Jan Paweł II kontynuuje owo dzieło aktualizacji, odnosząc się w swoich wypowiedziach m.in. do *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*”.

Analiza i próba porównania wykładni konstytucji duszpasterskiej oraz nauczania społecznego Papieża Polaka pozwalają wyróżnić trzy grupy tematyczne, stanowiące wspólny obszar refleksji Ojców Soborowych i wspomnianego hierarchy, a mianowicie: uwarunkowania polityczne, rozwój oraz pracę. Uwarunkowania wspólnot politycznych dotyczą zgłaszania przez elity rządzące postulatów, które w centrum państwa sytuują osobę i obierają prawa człowieka za fundament ustroju. Zjawisko rozwoju dotyczy prób czynienia świata bardziej ludzkim. Stosując terminologię właściwą nauczaniu społecznemu Kościoła, należy stwierdzić, że rozwój wyraża się w kształtowaniu pierwszeństwa „być” przed „mieć”. Bł. Jan Paweł II uwzględnił w swoich naukach koncepcję integralnego rozwoju. Odniósł ją nie tylko do człowieka, ale również do stosunków pomiędzy państwami. Zagadnienie pracy oznacza uczestnictwo w dalszym procesie stwarzania. Chrześcijański etos pracy przyjmuje konkretną postać w zachowaniu podmiotowości robotników, w odniesieniu do których powinno być zagwarantowane przestrzeganie katalogu praw ludzi pracy. Właściwa organizacja produkcji, czyli miejsca, w którym robotnik jako osoba urzeczywistnia się poprzez akty, przyjmuje za nienaruszalny priorytet pierwszeństwo człowieka przed sferą metod i środków z dziedziny techniki.

Słowa kluczowe: encyklika, konstytucja, polityka, praca, rozwój.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II inspirują Kościół do działania. Założeniem Ojców Soborowych była bowiem aktualizacja Orędzia Zbawczego, zachowanego i głoszonego przez Kościół. Michał Wojciechowski tłumaczy *aggiornamento*, hasło wywoławcze Vaticanum II, jako „udzisiejszenie” prawd

wiary, zdefiniowanych w Biblii oraz w nauce Ojców Kościoła¹. Pośród różnych form działalności Kościoła szczególnie istotne jest katolickie nauczanie społeczne. Niniejsza publikacja stanowi próbę ukazania, na jaką skalę bł. Jan Paweł II w ogłoszonych przez siebie encyklikach społecznych² aktualizuje myśl soborową, a zwłaszcza konstytucję duszpasterską *Gaudium et spes*.

Niniejsza publikacja składa się z dwóch części. Celem pierwszej z nich jest zaprezentowanie głównych aspektów przesłania społecznego *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, takich jak nauka o człowieku oraz soborowa koncepcja świata. Druga część dotyczy recepcji elementów nauki *Gaudium et spes* w encyklikach społecznych bł. Jana Pawła II. Owe elementy można podzielić na trzy grupy tematyczne: wspólnota polityczna, rozwój oraz praca.

1. Przesłanie społeczne *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* w kontekście nauczania bł. Jana Pawła II

Nauczanie Ojców Soborowych wyrażone w treści *Gaudium et spes* eksponuje znaczenie dwóch podstawowych zagadnień katolickiej nauki społecznej, a mianowicie człowieka i świata. Osoba ludzka znajduje się w centrum nauczania Kościoła. Stopień troski o nią wpływa bezpośrednio na personalistyczny charakter społeczeństwa. Natomiast szeroko rozumiany świat stanowi rzeczywistość transcendentną w stosunku do człowieka. Osoba, kształtując wielorakie relacje ze środowiskiem życia, realizuje postulaty panowania i porządkowania podległych sobie stworzeń.

Poprawność relacji do świata, jak też nadrzędność troski o osobę, *per analogiam* odpowiadają zamiarom Boga względem świata. Boże orędzie odnosi się nie tylko do człowieka jako jednostki, ale dotyczy również wspólnot ludzkich. Z tego względu społeczny charakter nauki Kościoła stanowi analogon relacji Boga wobec stworzenia.

1.1. Człowiek

Centralny obszar problematyki zarysowanej w *Gaudium et spes* i encyklikach społecznych bł. Jana Pawła II wyznacza osoba ludzka. W encyklice *Centesimus annus* znajduje się następujące stwierdzenie: „tym, co stanowi wątek

¹ Por. M. Wojciechowski, *Między polityką a religią*, Warszawa 2010, s. 165; zob. również: A. Czaja, *Aktualność soborowej nauki o Kościele*, w: *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. G. Kucza, Katowice 2006, s. 55n.

² Bł. Jan Paweł II ogłosił w czasie swojego pontyfikatu następujące encykliki społeczne: *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) i *Centesimus annus* (1991).

i w pewnym sensie myśl przewodnią encykliki i w ogóle całej nauki społecznej Kościoła, jest poprawna koncepcja osoby ludzkiej, jej niepowtarzalnej wartości, płynącej stąd, że człowiek jest »jedynym na ziemi stworzeniem, którego Bóg chciał dla niego samego«³. Zagadnienie człowieka określa i wyraża nie tylko centrum świata, ale również fundament Kościoła jako instytucji. Bł. Jan Paweł II sprecyzował owo pierwszeństwo personalizmu w działalności Kościoła w encyklice *Redemptor hominis*: „człowiek jest pierwszą drogą, po której winien kroczyć Kościół w wypełnianiu swojego posłannictwa, jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła, drogą wyznaczoną przez samego Chrystusa, drogą, która nieodmiennie prowadzi przez Tajemnice Wcielenia i Odkupienia”⁴. Kościół towarzyszy człowiekowi, pośrednicząc w przekazywaniu różnego rodzaju darów; wytycza również cele, których zdobywanie czyni wspólnotę bardziej doskonałą – w znaczeniu pogłębiania tożsamości pomiędzy charakterem Bożego orędzia a sposobem bytowania konkretnej osoby⁵.

Wyjątkowa pozycja człowieka wynika z posiadanej przez niego godności osobowej. Nadzwyczajna wartość jednostki ludzkiej wśród innych stworzeń wyraża się w sformułowaniu, że człowiek jest „stworzony na obraz Boży”. Owo podobieństwo dotyczy posiadanej władzy rozumu, władzy woli oraz sumienia⁶. Na podstawie powyższych uwarunkowań swojej natury człowiek może dalej stwarzać świat, porządkować stworzenia wedle *principium* personalistycznego oraz świadomie angażować się w przymnażanie dobra⁷. W relacji człowieka do innych stworzeń, określonej mianem panowania, pojawia się jednak nie tylko element dominacji, ale również stosunek odpowiedzialności i troski o dobro istnień podległych osobie ludzkiej. Człowiek nie może zatem bezwzględnie podporządkowywać sobie świata, zaspokajając swoje egoistyczne zamiary, ale jest zobowiązany uznać odmiennność innych stworzeń i tym samym troszczyć się o ich istnienie⁸.

O godności człowieka decydują jednak nie tylko przymioty natury jednostkowej, ale również zdolność do kształtowania wspólnot. W relacji do drugiego

³ Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 2, n. 11 (cyt. dalej: CA); por. również: G. Kucza, *Osoba ludzka a wspólnota Kościoła*, w: *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. G. Kucza, Katowice 2006, s. 103.

⁴ Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, n. 14 (cyt. dalej: RH); zob. również: R. Heckel, *Dlaczego i w jaki sposób Kościół zabiera głos w dziedzinie społecznej i politycznej*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 9, s. 18; K. Wenzel, *Mała historia Soboru Watykańskiego II*, Kraków 2007, s. 175.

⁵ Zob. R. Etchegaray, *Duch społecznej nauki Kościoła*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 11, s. 56; G. F. Svidercoschi, *Sobór, który trwa. Kronika, bilans, perspektywy II Soboru Watykańskiego*, Kraków 2003, s. 160n.; J. Sieg, *Refleksja Soboru nad obecnością Kościoła w świecie współczesnym*, w: *Kościół w świetle Soboru*, red. H. Bogacki, S. Moysa, Poznań 1968, s. 504nn.

⁶ Zob. *Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Kielce 2005, 108–114 (cyt. dalej: KNSK); K. Wenzel, *dz. cyt.*, s. 172n.

⁷ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst Polski. Nowe Tłumaczenie*, Poznań 2002, 12 (cyt. dalej: KDK).

⁸ Zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009, n. 372n. (cyt. dalej: KKK); KNSK, n. 113.

człowieka jest przekazywana miłość, którą osoba została obdarzona w pierwszej kolejności przez Boga⁹. Jedynie na takim fundamencie są kształtowane więzi braterstwa¹⁰, a społeczność świadomie dąży do właściwego sobie dobra. Człowiek staje się wówczas budowniczym „cywilizacji miłości”¹¹, która – utworzona na wzór rodziny – zapewnia jej członkom możliwość wzrastania w doskonałości¹². We wspólnotach, w ramach których człowiek realizuje swoją naturę społeczną, ujawnia się bezwzględna potrzeba kontaktu z drugim człowiekiem; owe relacje są bowiem konieczne do zdobywania dóbr, których nie sposób uzyskać poprzez oddziaływanie jednostkowe¹³.

Działanie ludzkie jest wspomagane darami Ducha Świętego, które wzbogacają naturę człowieka i sprawiają, że może on jeszcze skuteczniej realizować dobro¹⁴. Przemiana świata, podejmowana w celu wzrastania w doskonałości, jednocześnie potwierdza silne zjednoczenie osoby ludzkiej z Chrystusem, który – jak naucza Sobór Watykański II – jest Nowym Człowiekiem. Wcielenie Słowa Bożego, a następnie okres ziemskiej historii życia Jezusa stanowią przykład przezwycięzania ograniczeń i zmierzania ku pełni zbawienia. Wzorcem przemiany, do której powołani są ludzie, jest zmartwychwstanie, kiedy to został pokonany największy wróg człowieka, czyli śmierć¹⁵.

1.2. Relacja Kościoła do świata

Kościół wchodzi w wielorakie relacje z rzeczywistością społeczną, polityczną i kulturową. Jak zauważył Knut Wenzel komentujący konstytucję *Gaudium et spes*, stopień komplikacji stosunków Kościoła i świata sprawia, że trudno określić, czym jest świat w znaczeniu teologicznym¹⁶. Owe trudności wynikają z wieloaspektowego charakteru rzeczywistości transcendentnej, co jest warunkowane wielością koncepcji świata, zauważaną już w Piśmie Świętym. Józef

⁹ Por. KDK, n. 24; K. Wojtyła, *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 2003, s. 82.

Człowiek w relacji do drugiej osoby transcenduje siebie. Jest to zdolność właściwa jedynie osobom. Dopiero na jej podstawie możliwe jest bezinteresowne obdarowanie bliźniego, określające zasadnicze cechy człowieczeństwa. Ograniczenie zdolności transcendowania prowadzi do alienacji jednostek lub do wyobcowania wspólnot ludzkich. Por. CA, n. 41. 47.

¹⁰ Powołując się na fragment Księgi Rodzaju dotyczący stworzenia kobiety i mężczyzny (2, 21–23), należy postulować konieczność partnerstwa w relacjach międzyosobowych. Każdy człowiek bez wyjątku posiada w takim samym stopniu niepodważalną godność osobową. Zob. KKK, n. 371.

¹¹ Por. KNSK 580–583.

¹² Zob. KDK, n. 24; R. Etchegaray, *dz. cyt.*, s. 57; G. Kucza, *dz. cyt.*, s. 102.

¹³ Por. R. Heckel, *dz. cyt.*, s. 17; G. Kucza, *dz. cyt.*, s. 106nn.

¹⁴ Por. Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, n. 47 (cyt. dalej: SRS).

¹⁵ Por. KDK, n. 22. 41; CA, n. 41; R. Etchegaray, *dz. cyt.*, s. 56n.

¹⁶ Por. K. Wenzel, *dz. cyt.*, s. 168.

Majka wskazuje w tym kontekście na trzy znaczenia pojęcia świata. Po pierwsze, rozróżnia pomiędzy królestwem ziemskim a Królestwem Niebieskim. Królestwo doczesne cechuje się skończonością, czasowością i materialnością, podczas gdy Królestwo Niebieskie jest nieskończone, wieczne oraz duchowe. O ile królestwo ziemskie dotyczy sfery przemijalności doczesnej, o tyle Królestwo Niebieskie określa przyszlą ojczyznę, do której człowiek zmierza. Po drugie, światem są ludzie jako adresaci Dobrej Nowiny. Jezus kieruje Ewangelię do konkretnego człowieka, istniejącego w każdym, a nie tylko aktualnym, momencie czasowym. Po trzecie, świat jest rozumiany jako domena złego. Innymi słowy, każdy, kto przeciwstawił się Bogu i odrzucił naukę Chrystusową, automatycznie ma swój wkład w budowę świata wrogiego rzeczywistości ewangelicznej. Mając na uwadze powyższe znaczenia świata, należy stwierdzić, że postawa realistyczna wymaga uwzględniania w rzeczywistości stworzonej zarówno elementu dobra, który jest w zdecydowanej przewadze, jak też czynnika zła kwestionującego Boży porządek w świecie¹⁷.

Kościół wobec realistycznie interpretowanego świata nie oddziela się barierą świętości lub przekonania o wybraństwie wiernych. Ojcowie Soborowi, zwracając uwagę na przenikanie społeczności ziemskiej i niebieskiej, opisują relację Kościoła do świata w następujący sposób: „On (tzn. Kościół – J.S.) sam obecny jest już na ziemi, składa się z ludzi, czyli członków społeczności ludzkiej powołanych do tego, aby już w historii rodzaju ludzkiego tworzyć rodzinę dzieci Bożych, która powinna być powiększana aż do przyjścia Pana”¹⁸. Obecność Kościoła powinna sprzyjać budowaniu społeczności nacechowanej jednością. Owa obecność Kościoła przyjmuje konkretne formy, wyliczone przez bł. Jana Pawła II w encyklice *Sollicitudo rei socialis*: „badanie znaków czasu i wyjaśnianie ich w świetle Ewangelii”¹⁹, konieczność urzeczywistniania ducha służby²⁰, głoszenie zasad powszechnego przeznaczenia dóbr²¹ oraz integralnego rozwoju²², a także wezwanie do budowania kultury ludzkiej²³. Zaangażowanie Kościoła na rzecz przemiany świata w kierunku pogłębiania jedności zmierza do przewyciężenia niesprawiedliwych podziałów pomiędzy państwami lub blokami państw oraz do zlikwidowania wszelkich form dyskryminacji godzącej przede wszystkim w samego człowieka²⁴.

¹⁷ Por. J. Majka, *Wprowadzenie do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. 3, Poznań 1967, s. 521.

¹⁸ KDK, n. 40; Jan Paweł II, *Kościół się nie boi żyć w świecie*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 27; *Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1986, s. 131n.

¹⁹ KDK, n. 1; Paweł VI, *Encyklika o popieraniu rozwoju ludów (Populorum progressio)*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym–Lublin 1987, cz. 1, n. 1 (cyt. dalej: PP), za: SRS, n. 7.

²⁰ Zob. KDK, n. 3; PP, n. 13, za: SRS, n. 7.

²¹ Zob. KDK, n. 69; PP, n. 22, za: SRS, n. 7.

²² Zob. KDK, n. 86; PP, n. 48, za: SRS, n. 7.

²³ Zob. KDK, n. 57; PP, n. 41, za: SRS, n. 7; R. Heckel, *dz. cyt.*, s. 18.

²⁴ Zob. SRS, n. 6n.; Jan Paweł II, *Kultura solidarności*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 4, s. 22; *Nauka Soboru Watykańskiego II...*, s. 131nn.; G. F. Svidercoschi, *dz. cyt.*, s. 162; J. Sieg, *dz. cyt.*, s. 494.

Kościół konfrontowany z doświadczeniem beznadziei, śmierci i grzechu pozostaje w świecie swoistym zaczynem zmian na lepsze, dodającym otuchy. Jak nauczają Ojcowie Soborowi, wspólnota uczniów Chrystusa wzywa do przekraczania granic ku pełniejszemu człowieczeństwu. Ów proces posiada punkt docelowy w zupełnym szczęściu, utożsamianym z Bogiem²⁵.

2. Elementy nauki *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, obecne w encyklikach społecznych bł. Jana Pawła II

Wykładnię *Gaudium et spes*, do której nawiązuje Papież Polak w swoich dokumentach społecznych, można podzielić na trzy bloki zagadnień: uwarunkowania wspólnot politycznych, rozwój oraz praca. Pierwszy z tych bloków dotyczy przede wszystkim relacji między władzą a zagadnieniem dobra wspólnego i problematyką osoby w wymiarze społecznym. Rozwój wyznacza wspólny obszar polityki oraz kwestii społecznej. Integralna koncepcja rozwoju oznacza postępowanie na drodze humanizacji wspólnot politycznych. Postęp w zakresie pracy wyraża się natomiast w utrwaleniu pierwszeństwa osoby przed środkami produkcji oraz w uwzględnianiu w systemach produkowania aspektu duchowego jako zasadniczego zaangażowania człowieka w przemianę rzeczywistości stworzonej.

2.1. Uwarunkowania wspólnot politycznych

Polityka wyznacza zakres roztropnej troski obywateli o dobro wspólne²⁶, które zostało w następujący sposób określone w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*: „dobro wspólne – to znaczy suma tych warunków życia społecznego, które pozwalają bądź to grupom, bądź poszczególnym jego członkom pełniej i szybciej osiągnąć ich własną doskonałość”²⁷. Pośród uwarunkowań, o których nauczają Sobór, na pierwszym miejscu znajdują się potrzeby osobowe, a więc zaspokojenie postulatów wynikających z bycia istotą ludzką, wyrażonych w godności osobowej oraz prawach człowieka. Jako dalsze potrzeby określić należy zaspokojenie dóbr zmysłowych, materialnych itd. Przy zachowaniu właściwej hierarchii dóbr kształtowany jest w efekcie personalistyczny charakter wspólnot politycznych²⁸.

²⁵ Por. Jan Paweł II, *Kościół się nie boi żyć w świecie...*, s. 27; K. Wenzel, dz. cyt., s. 170n.; J. Sieg, dz. cyt., s. 496n.

²⁶ Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, n. 20 (cyt. dalej: LE).

²⁷ KDK, n. 26.

²⁸ Por. tamże; zob. również: CA, n. 41. 43. 47; tenże, *Spółeczeństwo, władza, dobro wspólne*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 16n.

Bł. Jan Paweł II, wskazując na specyfikę współczesnych wspólnot politycznych przy zachowaniu powyższej hierarchii dóbr, odnosi się do kwestii fundamentalnej, a mianowicie do relacji człowieka wobec rzeczywistości ziemskiej. W *Gaudium et spes* została scharakteryzowana zasada „właściwej autonomii spraw ziemskich”. Człowiek, przyjmując odmiennność spraw ziemskich i niebieskich, podejmuje trud zgłębiania tajników rzeczywistości doczesnej, aby ostatecznie dojść do Boga jako pierwszej przyczyny i jako Tego, który podtrzymuje cały świat w istnieniu²⁹. W tym kontekście za niegodne człowieka i sprzeczne z porządkiem natury należy uznać systemy polityczne, które w imię przyjętej ideologii tworzą koncepcje świeckich religii, przeciwstawiając w efekcie rzeczywistość ziemską Królestwu Bożemu³⁰. Apogeum antagonizmu pomiędzy światem ziemskim a Królestwem Bożym znajduje się w różnego rodzaju formach totalitaryzmu, który jest bezpośrednim efektem zakwestionowania transcendentnej prawdy. Owa negacja oznacza w realiach politycznych wykluczenie transcendentnej godności osoby ludzkiej, podmiotowości obywateli oraz programową ateizację. Człowiek zostaje wówczas wydany na pastwę ziemskich oddziaływań, zdominowanych przez logikę przemocy ze strony osób będących u władzy lub jednostek posiadających *gros* kapitału. Poszczególni obywatele są wówczas sprowadzani do roli przedmiotów, dowolnie „formowanych” przez czynniki rządzące³¹.

Postępując zgodnie ze wskazaniem natury społecznej, człowiek zakłada różnego rodzaju wspólnoty przyporządkowane właściwym sobie grupom dóbr. Kształtowanie społeczności przez osobę odbywa się przy pełnym współudziale rozumu i woli. Zarysowana zależność pomiędzy osobą, naturą społeczną a społeczeństwem wyznacza ramy procesu socjalizacji, który na zasadzie relacji zwrotnej sprzyja wzrostowi świadomości praw człowieka, a także nadaje wspólnotom bardziej ludzkie oblicze, przepełnione głębszą jednością³². Przeciwnieństwem wskazanego powyżej procesu socjalizacji jest kształtowanie się struktur grzechu³³, szczególnie w obszarze wspólnot politycznych. Grzech, który posiada skutki społeczne, jest przyczyną barier międzyludzkich. Sprzyja także powstawaniu przeszkód pomiędzy jednostką a dobrem, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym. Skutki grzechu przy zachowaniu

²⁹ Por. KDK, n. 36.

³⁰ Por. CA, n. 25; R. Heckel, *dz. cyt.*, s. 16n. W zakresie wszelkiego rodzaju totalitaryzmów państwo „stara się zniszczyć Kościół, a przynajmniej podporządkować go sobie i uczynić z niego narzędzie swego aparatu ideologicznego”. Zob. KDK, n. 76; CA, n. 45.

³¹ Por. S. Koller, *Totalitaryzm*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 531n. Konsekwencją urzeczywistniania ideologii totalitarnych jest najczęściej wyzysk, a nawet eksterminacja, elementów opozycyjnych w stosunku do władzy. Zob. Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 2, 99 (cyt. dalej: VS); CA, n. 44.

³² Por. KDK, n. 25.

³³ Zob. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Reconciliatio et paenitentia”*, Wrocław 1999, n. 16 (dalej: ReP).

jednostkowej odpowiedzialności prowadzą do kwestionowania zasady solidarności oraz dobra wspólnego. Podważenie owych zasad jest równoznaczne z burzeniem wspólnot politycznych w ich istocie³⁴.

Wyznacznik poprawności funkcjonowania wspólnot politycznych stanowi zachowanie równości bezpośrednio ukonstytuowanej w naturze osoby. Personalistyczne uzasadnienie równości wewnątrzpaństwowej w następujący sposób ukazuje *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*: „Ponieważ wszyscy ludzie, obdarzeni rozumną duszą i stworzeni na obraz Boży, mają tę samą naturę i to samo pochodzenie, i odkupieni przez Chrystusa korzystają z tego samego powołania i przeznaczenia Bożego, powinna być uznawana podstawowa równość wszystkich”³⁵. W *Sollicitudo rei socialis* bł. Jan Paweł II odnosi postulat równościowy nie tylko do wszystkich narodów, ale również – w społecznościach wielonarodowych – do równości wobec prawa wszystkich obywateli, bez względu na ich przynależność narodową. W tym kontekście jako formę niesprawiedliwości należy określać wszelkie przejawy rasizmu, które zgodnie z papieską nauką w sposób bezpośredni kwestionują godność osobową³⁶.

Postulaty dobra wspólnego oraz solidarności są urzeczywistniane w ramach odpowiednich struktur. Opis ustroju państwa, który by najpełniej realizował postulaty personalizmu, znajduje się w encyklice *Centesimus annus*: „Autentyczna demokracja możliwa jest tylko w państwie prawnym i w oparciu o poprawną koncepcję osoby ludzkiej. Wymaga ona spełnienia koniecznych warunków, jakich wymaga promocja zarówno poszczególnych osób, przez wychowanie i formację w duchu prawdziwych ideałów, jak i »podmiotowości« społeczeństwa, przez tworzenie struktur uczestnictwa oraz współodpowiedzialności”³⁷. Zachowanie godności osoby ludzkiej oraz niepodważalność fundamentu prawnego, którego źródłem są prawa człowieka, pozwala określić demokrację mianem systemu rządów w największym stopniu sprzyjającego dobru osoby. Współcześnie postulat humanizacji jest najpełniej realizowany tam, gdzie lud sprawuje władzę poprzez bezpośrednie lub pośrednie wybory swoich przedstawicieli. Jedynie kontrola rządzących z pozycji jednostki gwarantuje ochronę podmiotowości każdej grupy społecznej – nawet tej, która znajduje się aktualnie w mniejszości lub w opozycji wobec rządzących. Możliwości ochrony podmiotowości obywateli, jakie stwarza demokracja, są szczególnie akcentowane w krajach obarczonych historycznym doświadczeniem totalitaryzmu. Tym niemniej istnieje ryzyko, że wolność zdobyta na skutek transformacji ustrojowych może być przez

³⁴ Por. SRS, n. 36; tenże, *Spółczeństwo, władza, dobro wspólne...*, s. 16n.; tenże, *Kultura solidarności...*, s. 22; K. Wojtyła, *dz. cyt.*, s. 200n.

³⁵ KDK, n. 29.

³⁶ Por. SRS, n. 33.

³⁷ CA, n. 46; tenże, *Stolica Apostolska wobec problemów ludzkości*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 2, s. 6.

obywateli niewłaściwie spożytkowana. Wówczas nawet w systemach rządów demokratycznych kształtowane są różnego rodzaju patologie władzy³⁸.

2.2. Rozwój

Encyklika *Sollicitudo rei socialis* została ogłoszona w dwudziestą rocznicę upublicznienia *Populorum progressio*. Dokument autorstwa Papieża Polaka ukazuje, w jakiej mierze koncepcja rozwoju autorstwa Pawła VI znalazła odzwierciedlenie w funkcjonowaniu współczesnych społeczeństw. W *Sollicitudo rei socialis* Jan Paweł II powołuje się wprawdzie na tekst wspomnianej encykliki społecznej Pawła VI, niemniej w tekście pierwszego z wymienionych dokumentów znajdują się również liczne odniesienia do *Gaudium et spes*.

Istotę ludzkiego rozwoju można określić, wskazując na zależność i wewnętrzną dynamikę relacji między „mieć” i „być”. Oba terminy zostały scharakteryzowane w *Gaudium et spes*³⁹, *Populorum progressio*⁴⁰ oraz w *Sollicitudo rei socialis*⁴¹. Bł. Jan Paweł II określa poprzez „mieć” aspekt materialny rzeczywistości, kojarzony bezpośrednio z własnością, techniką i technologią. Natomiast „być” oznacza aspekt egzystencjalny, obejmujący problematykę wzrastania w istnieniu. Człowiek doskonalący własną egzystencję uczestniczy zgodnie z swoim powołaniem na większą skalę w Bożym życiu jako najwyższej doskonałości. W kontekście rozróżnienia pomiędzy „być” a „mieć” prawdziwy rozwój oznacza działanie, które nie tylko respektuje pierwszeństwo aspektu podmiotowego przed przedmiotowym, ale dzięki któremu człowiek – poprzez posługiwanie się wytworami materialnymi, zdobyczami techniki itp. – może zyskiwać nowe walory bytowe. W nauce bł. Jana Pawła II element humanizmu zyskuje bowiem zawsze absolutne pierwszeństwo⁴².

Pośród pozytywnych przejawów rozwoju bł. Jan Paweł II zwraca uwagę na potrzebę pogłębiania świadomości, że życie ludzkie wymaga bezwzględnego szacunku⁴³. W *Sollicitudo rei socialis* prawo do istnienia jest konkretnie sytuowane w perspektywie pokoju, w następujący sposób przedstawionego w *Gaudium et spes*: „Pokój nie jest jedynie brakiem wojny, nie da się także sprowadzić do utrzymania równowagi wrogich sił, ani też nie wynika z autorytarnego

³⁸ CA, n. 46n.; tenże, *Sobie samym przywróceniu*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 6, s. 18; zob. również: A. Zwoliński, *Demokracja*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. tenże, Radom 2003, s. 102nn.

³⁹ Zob. KDK, n. 35.

⁴⁰ Zob. PP, n. 19.

⁴¹ Zob. SRS, n. 28; zob. również: LE, n. 26.

⁴² Por. SRS, n. 28. 31; CA, n. 36. 41; K. Wojtyła, *dz. cyt.*, s. 202n.; zob. również: C. Strzemieszowski, *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985, s. 700; tenże, *Integralny rozwój gospodarczy*, Warszawa 1976, s. 182nn.

⁴³ Por. SRS, n. 26; *Biskupi polscy w obronie życia* (Warszawa, 02.05.1991), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 7, s. 56.

sprawowania władzy, lecz słusznie i właściwie nazywa się »dziełem sprawiedliwości« (Iz 32, 7). Jest owocem porządku zaszczerpionego społeczeństwu ludzkiemu przez jego Boskiego Założyciela, nad którego realizacją pracować mają ludzie spragnieni wciąż doskonalszej sprawiedliwości⁴⁴. Sprawiedliwość, na temat której nauczają Ojcowie Soborowi, jest urzeczywistniana poprzez przestrzeganie praw człowieka, pośród których znajduje się prawo do życia. Innymi słowy, szacunek wobec istnienia stanowi jedno z zasadniczych działań na rzecz kształtowania pokoju w świecie⁴⁵.

Odnosząc kwestię rozwoju do życia poszczególnych narodów, bł. Jan Paweł II zwraca uwagę na konieczność własnej inicjatywy jako warunku poprawy sytuacji gospodarczej, politycznej i kulturowej⁴⁶. Powyższy postulat został sformułowany na podstawie praktycznych wskazań Soboru, skierowanych pod adresem wspólnot międzynarodowych⁴⁷. Istota przesłania *Sollicitudo rei socialis* zakłada, aby pomoc świadczona między państwami nie ograniczała podmiotowości wyrażającej się bezpośrednio w wolności inicjatyw, których celem jest podniesienie poziomu rozwoju krajów potrzebujących wsparcia⁴⁸. W tych relacjach między państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się należy więc zawsze przestrzegać zasady pomocniczości.

2.3. Społeczne znaczenie pracy

W encyklice *Laborem exercens* bł. Jan Paweł II, charakteryzując m.in. elementy duchowości pracy⁴⁹, odwołuje się do fragmentów Pisma Świętego – szczególnie tekstów Nowego Testamentu – dotyczących znaczenia pracy w doczesnym życiu Jezusa i funkcjonowaniu Kościoła pierwszych chrześcijan. Ziemską egzystencja Chrystusa stanowi podstawę dla sformułowania zasad tzw. ewangelii pracy⁵⁰. Pisma apostołskie ukazują natomiast wielki szacunek dla człowieka pracującego i owoców pracy w Kościele pierwotnym. Apostołowie mieli świadomość tego, że wypracowane dobra są konieczne dla funkcjonowania wspólnot uczniów Chrystusa. Odnosząc wskazania biblijne do sytuacji konkretnych ludzi, można stwierdzić, że elementy duchowości pracy zawarte w *Laborem exercens* precyzują ogólny wymiar duchowy wszelkiego zaangażowania fizycznego człowieka. Ów niematerialny wymiar obejmuje ideały ludzkie, w bezpośredni sposób

⁴⁴ KDK, n. 78.

⁴⁵ Por. SRS, n. 26; zob. również: J. Sieg, *dz. cyt.*, s. 512n.

⁴⁶ Por. SRS, n. 44; tenże, *Kultura pracy musi być kulturą sprawiedliwości*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 6, s. 17.

⁴⁷ Zob. KDK, n. 86; Papieska Komisja „Iustitia et Pax”, *W służbie na rzecz wspólnoty ludzkiej: etyczne podejście do kwestii zadłużenia międzynarodowego*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 3n.

⁴⁸ Por. SRS, n. 44; zob. również: C. Strzeszewski, *Integralny rozwój gospodarczy...*, s. 194n.

⁴⁹ Zob. LE, n. 24–27.

⁵⁰ Zob. tenże, *Ewangelia pracy*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 3n.

ureczywistniające postulaty wynikające z natury osobowej. Tego typu etyczno-ludzkim elementom pracy powinna być podporządkowana sfera techniki, co w następujący sposób charakteryzują autorzy *Gaudium et spes*: „wszystko, co prowadzi ludzi do osiągnięcia większej sprawiedliwości, powszechniejszego braterstwa, bardziej humanitarnego porządku w zakresie powiązań społecznych, znaczy więcej niż postęp techniczny”⁵¹. Zgodnie ze wskazaniem Vaticanum II praca ludzka w świecie zmierza zatem przede wszystkim w kierunku humanizacji środowiska, w jakim żyje człowiek⁵².

Punktem docelowym zaangażowania człowieka w wykonywaną pracę jest budowanie Królestwa Bożego⁵³. W tym aspekcie bł. Jan Paweł II pozostaje nie tylko wierny nauce Ojców Kościoła, świadomie nawiązując do *Gaudium et spes*, ale również wskazuje na grupę wartości odkupionych przez Chrystusa i stanowiących jednocześnie cel działań człowieka. Ukierunkowanie na wartości nieprzemijające – a ściślej na obronę ich nadrzędnej roli – powinno stanowić idealny wzorzec dla organizacji produkcji i wszelkich aktów osobowych⁵⁴.

Na podstawie powyższych rozróżnień należy stwierdzić, że *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* zestawia dwa zagadnienia związane z obecnością człowieka w świecie: pracę i aktywność. Analizując zależności znaczeniowe między wskazanymi pojęciami, należy stwierdzić, że praca stanowi formę aktywności ludzkiej. W encyklice *Laborem exercens* bł. Jan Paweł II podkreśla, że aktywność ludzka warunkuje istotę godności pracy. Praca człowieka stanowi formę uczestnictwa w dziele stwórczym Boga, o czym zaświadcza Księga Rodzaju (por. Rdz 2, 2)⁵⁵. Osoba pracująca naśladuje Stwórcę i z tego względu sama praca, jak również jej wykonawca, posiadają niezbywalną godność. Relacja naśladownictwa znajduje zastosowanie również w kwestii opisu dzieła zbawczego Jezusa, który jako prawdziwy Mesjasz ubogacił o element Boski działanie człowieka: „Ojciec mój działa aż do tej chwili i Ja działam” (J 5, 17).

⁵¹ KDK, n. 35; zob. również: SRS, n. 28; CA 43; tenże, *Praca dla człowieka, nie człowiek dla pracy*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 20.

⁵² Por. KDK, n. 38n.; LE, n. 3. 26n.; CA, n. 25; J. Hoeffner, *Myśli o encyklice „Laborem exercens”*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 9, s. 15.

Inspiracja do czynienia świata bardziej ludzkim pochodzi bezpośrednio od Chrystusa Zmartwychwstałego, który „będąc Panem nieba i ziemi” motywuje człowieka do przemiany samego siebie i własnego otoczenia. Zob. KDK, n. 38; LE, n. 27.

⁵³ Bł. Jan Paweł II w *Sollicitudo rei socialis* akcentuje zależność pomiędzy rzeczywistością doczesną a Królestwem Niebieskim, powołując się na zapisy z *Gaudium et spes*: „Kiedy bowiem w Duchu Pańskim i według Jego polecenia rozkrzewimy na ziemi ludzką godność, braterską wspólnotę i wolność, tzn. wszystkie te dobre owoce natury i naszego wysiłku, to znów je potem znajdziemy, oczyszczone już jednak z wszelkiej nieczystości, rozświecone i przemienione, gdy Chrystus przekaze Ojcu wieczne i powszechne królestwo: »Królestwo prawdy i życia, królestwo świętości i łaski, królestwo sprawiedliwości, miłości i pokoju«. Na tej ziemi królestwo jest już obecne w misterium; kiedy zaś przyjdzie Pan, osiągnie ono pełnię”. KDK, n. 39, cyt. za: SRS, n. 48.

⁵⁴ Por. KDK, n. 69, za: SRS, n. 31; zob. również: CA, n. 25; tenże, *Kultura pracy musi być kulturą sprawiedliwości...*, s. 16.

⁵⁵ Zob. KDK, n. 33.

Owoce pracy, wpisane niejako w plany Bożej opatrności, służą nie tylko robotnikowi, ale także wspólnocie, w jakiej żyje pracujący⁵⁶: „Mężczyźni i kobiety, którzy zdobywają utrzymanie dla siebie i rodziny, wykonują bowiem swoją pracę w taki sposób, aby właściwie służyć społeczeństwu, słusznie więc mogą uważać, że przez swoją aktywność rozwijają dzieło Stwórcy, troszczą się o dobrobyt braci i dzięki osobistemu wysiłkowi przyczyniają się do realizacji zamysłu Bożego w świecie”⁵⁷. Dobra wypracowane przez człowieka posiadają charakter zarówno materialny, jak i duchowy⁵⁸.

Zjawisko pracy i jej warunki zostały również scharakteryzowane w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*. Jednym z ważniejszych postulatów Ojców Soborowych jest koncepcja płacy rodzinnej: „Praca (...) powinna być tak wynagradzana, by człowiek posiadał możliwości godnego kształtowania egzystencji materialnej, społecznej, kulturalnej i duchowej zarówno siebie, jak i swoich bliskich, z uwzględnieniem funkcji oraz wydajności każdego, sytuacji przedsiębiorstwa, a także dobra wspólnego”⁵⁹. Istotę postulatu płacy rodzinnej w zakresie zawłaszczania z tytułu pracy wyraża zasada powszechnego przeznaczenia dóbr, dotycząca „funkcji społecznej własności” lub tzw. „hipoteki społecznej”: „Cięży bowiem na własności »hipoteka społeczna«, czyli uznaje się jako jej wewnętrzną właściwość funkcję społeczną, mającą swoją podstawę i uzasadnienie właśnie w zasadzie powszechnego przeznaczenia dóbr”⁶⁰. Owa zasada powszechnego przeznaczenia dóbr znajduje uzasadnienie w Księdze Rodzaju i zasadniczo analizowana jest w aspekcie stosunku do ubogich⁶¹. Społeczny aspekt własności znajduje zastosowanie przede wszystkim w odniesieniu do rodziny, w której ramach człowiek w sposób pierwotny ma możliwość realizowania swojej natury społecznej, pozwalającej wzrastać w człowieczeństwie⁶².

Realizacja postulatu płacy rodzinnej gwarantuje matkom swobodę w podejmowaniu zadań wynikających z funkcji macierzyńskiej. Kształtowanie młodego

⁵⁶ Zob. Jan Paweł II, *Godność człowieka, godność pracy, godność rodziny*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 4n.

W encyklice *Centesimus annus* bł. Jan Paweł II w następujący sposób określa wspólnotowe znaczenie pracy: „Dzisiaj bardziej niż kiedykolwiek pracować znaczy pracować z innymi i pracować dla innych: znaczy robić coś dla kogoś”. CA, n. 30.

⁵⁷ KDK, n. 34, za: LE, n. 25.

⁵⁸ Por. LE, n. 25; J. Hoeffner, *dz. cyt.*, s. 15.

⁵⁹ KDK, n. 67.

⁶⁰ SRS, n. 42.

Rozdział czwarty encykliki *Centesimus annus* w całości jest poświęcony zagadnieniu własności prywatnej i powszechnemu przeznaczeniu dóbr. Zob. CA, n. 30-43.

⁶¹ Por. KDK, n. 69, za: SRS, n. 42; CA, n. 30.

⁶² Zob. LE, n. 25; J. Hoeffner, *dz. cyt.*, s. 15; C. Strzeszewski, *Własność. Zagadnienie społeczno-moralne*, Warszawa 1981, s. 21n.; tenże, *Katolicka nauka społeczna...*, s. 610n.

Według autorów *Gaudium et spes* uwzględnienie aspektu społecznego własności prywatnej najskuteczniej reguluje konflikty w zakresie stosunku pracy. Zdolność współdecydowania o kierunku działalności gospodarczej stanowi również gwarancję zachowania autonomii osób będących fundamentem zaangażowania mającego na celu produkcję dóbr. Zob. KDK, n. 68.

pokolenia stanowi największy wkład rodzin w dobro wspólne społeczności ludzkich⁶³. Państwa, w których matki są zmuszane do pracy poza domem z uwagi na zbyt niskie wynagrodzenie innego żywiciela rodziny, jawnie sprzeciwiają się personalistycznej koncepcji dobra wspólnego. Na podstawie nauczania bł. Jana Pawła II można stwierdzić, że status matek w rodzinach pracowniczych – w aspekcie konieczności lub swobody podejmowania pracy poza domem – jest miarą personalistycznego charakteru postrzeganej integralnie społeczności państwowej. Stanowi również sprawdzian sprawiedliwości społecznej, której zapewnienie najpełniej sprzyja zachowaniu pokoju społecznego⁶⁴.

Pokój społeczny bywa zachowany nie tylko przy przestrzeganiu prawa do płacy rodzinnej, ale również przy poszanowaniu innych praw ludzi pracy, wskazanych w encyklice *Laborem exercens*. Pierwszym tego typu prawem jest prawo do pracy, którego zachowanie wyznacza kierunek polityki społecznej w ogólności. Problem bezrobocia ukazuje skalę łamania prawa do pracy w ramach współczesnych systemów gospodarczych i politycznych w zakresie kształtowania ustawodawstwa. Walka z bezrobociem, jak zauważa bł. Jan Paweł II, wymaga współdziałania wielu instytucji na szczeblu państwowym i międzynarodowym. Ojciec Święty podkreśla konieczność opracowania długofalowej strategii, która będzie sprzyjała sukcesywnemu wzrostowi zatrudnienia⁶⁵. Kolejne prawo ludzi pracy dotyczy wolności zrzeszenia się. Systemy społeczne powinny gwarantować wolne funkcjonowanie związków zawodowych, skutecznie reprezentujących interesy robotników. Zaangażowanie instytucji związkowych ma na celu przywrócenie lub zachowanie sprawiedliwości społecznej. Celem działania, a niekiedy nawet walki robotników nie może być wyeliminowanie przeciwnika, ale zdobywanie wciąż nowych dóbr, wyrażających się w podmiotowości pracowniczej. Zorganizowane w myśl tych reguł związki zawodowe nie tylko działają na rzecz przymnażania dobra wspólnego, ale pogłębiają poczucie wzajemnej solidarności i sprawiedliwości społecznej. Bł. Jan Paweł II przestrzega przed upartyjnieniem związków zawodowych oraz podkreśla ich aspekt wychowawczo-edukacyjny, który powinien być wpisany w statuty organizacji związkowych. Formą protestu związkowego może być strajk. Stąd też w ramach praw ludzi pracy wskazuje się na prawo do strajku. Protest robotników prowadzony w tej formie powinien jednak stanowić ostateczną formę wyrażenia swojego niezadowolenia⁶⁶. W dobie globalizacji należy również wyróżnić prawo do emigracji zarobkowej. Z uwagi na sytuację społeczną lub polityczną obywateli

⁶³ Zob. Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio”*, Wrocław 2000, n. 44nn. (dalej: FC).

⁶⁴ Por. LE, n. 19; R. Etchegaray, *dz. cyt.*, s. 57.

⁶⁵ Por. LE, n. 18; zob. również: R. Etchegaray, *dz. cyt.*, s. 57; C. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978, s. 230–241; S. Olejnik, *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000, s. 431.

⁶⁶ Por. LE, n. 20; C. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne...*, s. 96–100; S. Olejnik, *dz. cyt.*, s. 432n.

danego państwa są niekiedy zmuszeni do szukania zatrudnienia poza granicami własnej ojczyzny. Ów stan, postrzegany jako konieczność, musi być poprzedzony głębokim namysłem nad kwestią opuszczenia swojego kraju pochodzenia. Natomiast w aspekcie docelowego państwa migracji przedstawiciele katolickiej nauki społecznej wysuwają postulaty, by w żaden sposób nie dyskryminować migrantów. Jako zachowanie niehumanitarne należy oceniać wykorzystywanie sytuacji przymusu, w jakiej znajdują się jednostki poszukujące pracy poza swoją ojczyzną⁶⁷.

Omawiając kwestię praw ludzi pracy, bł. Jan Paweł II wskazuje na sytuację rolników⁶⁸ oraz osób upośledzonych⁶⁹ na rynku pracowniczym. Wskazane powyżej grupy społeczne są szczególnie narażone na marginalizację. Stąd też w nauce Kościoła znajdują się apele o czujność w kwestii przestrzegania całego katalogu praw ludzi pracy właśnie w stosunku do rolników oraz osób upośledzonych.

System gospodarki obejmuje wzajemne uwarunkowanie własności i pracy. Jan Paweł II w *Laborem exercens* zwraca uwagę na zależność, że organizacja produkcji, a tym samym charakter własności – czy też szeroko rozumianego kapitału produkcyjnego – nie może być efektem dyktatu jedynie przedsiębiorcy lub też przedsiębiorstwa jako całości⁷⁰. Udział pracowników we własności przedsiębiorstwa poprzez różnego rodzaju formy akcjonariatu daje robotnikom realny wpływ na takie kształtowanie struktury własności, aby najpełniej odpowiadała ona potrzebom pracownika i jego rodziny⁷¹.

Zakończenie

Karol Wojtyła uczestniczył w obradach Soboru Watykańskiego II. Jego współudział w ostatecznym kształcie dokumentów soborowych jest szczególnie widoczny w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym* „*Gaudium et spes*”. Owa konstytucja znalazła odzwierciedlenie m.in. w encyklikach społecznych bł. Jana Pawła II. Przedstawione powyżej analiza i próba porównania wykładni konstytucji duszpasterskiej oraz nauczania społecznego Papieża Polaka pozwalają wyróżnić trzy grupy tematyczne, stanowiące wspólny obszar refleksji Ojców Soborowych i wspomnianego hierarchy, a mianowicie: uwarunkowania polityczne, rozwój oraz pracę. Uwarunkowania wspólnot politycznych dotyczą zgłaszania przez elity rządzące postulatów, które w centrum państwa sytuują osobę i obierają prawa człowieka za fundament ustroju. Powyższe prawidłowości są najpełniej urzeczywistnianie w ramach demokracji.

⁶⁷ Por. LE, n. 23; S. Olejnik, *dz. cyt.*, s. 434n.

⁶⁸ Zob. LE, n. 21; zob. również: tenże, *Rozwój rolnictwa – wymogi sprawiedliwości światowej*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 12, s. 17n.

⁶⁹ Zob. LE, n. 22.

⁷⁰ Zob. CA, n. 43.

⁷¹ Por. LE, n. 14; J. Hoeffner, *dz. cyt.*, s. 15; C. Strzeszewski, *Własność. Zagadnienie społeczno-moralne...*, s. 105n.; tenże, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne...*, s. 332nn.

Zjawisko rozwoju dotyczy prób czynienia świata bardziej ludzkim. Stosując terminologię właściwą nauczaniu społecznemu Kościoła, należy stwierdzić, że rozwój wyraża się w kształtowaniu pierwszeństwa „być” przed „mieć”. Bł. Jan Paweł II uwzględnił w swoich naukach koncepcję integralnego rozwoju. Odnosił ją nie tylko do człowieka, ale również do stosunków pomiędzy państwami. W myśl jego postulatów prawdziwy rozwój oznacza krzewienie zasady solidarności jako przejawu miłości.

Zagadnienie pracy oznacza uczestnictwo w dalszym procesie stwarzania. Chrześcijański etos pracy przyjmuje konkretną postać w zachowaniu podmiotowości robotników, w odniesieniu do których powinno być zagwarantowane przestrzeganie katalogu praw ludzi pracy. Właściwa organizacja produkcji, czyli miejsca, w którym robotnik jako osoba urzeczywistnia się poprzez działanie, przyjmuje za nienaruszalny priorytet pierwszeństwo człowieka przed sferą metod i środków z dziedziny techniki.

Problemy polityki, rozwoju i pracy odpowiadają głównym zagadnieniom encyklik społecznych bł. Jana Pawła II. Wskazane powyżej kwestie na tyle partycypują w chrześcijańskiej nauce społecznej, na ile są zgodne z przesłankami personalizmu i realizmu. Podwaliny chrześcijańskiej koncepcji świata znajdują się już w Ewangelii. W tym też zakresie zostały przejęte przez Ojców Soborowych i Papieża Polaka.

Zależność pomiędzy nauką Soboru Watykańskiego II a nauczaniem współczesnych papieży można wykazać, zestawiając nie tylko Konstytucję duszpasterską i encykliki społeczne bł. Jana Pawła II, ale także inne dokumenty współczesnej katolickiej nauki społecznej. Podobne analizy są możliwe także w odniesieniu do takich przedmiotów badań, jak Kościół, sakramenty, objawienie itd. Każda z tego typu analiz porównawczych pozwala wykazać, w jakim stopniu postulat *aggiornamento* znalazł zastosowanie w rzeczywistości Kościoła aktywnego w wieloraki sposób w świecie.

Literatura

- Biskupi polscy w obronie życia* (Warszawa, 02.05.1991), „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 7, s. 56.
- Czaja A., *Aktualność soborowej nauki o Kościele*, w: *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. G. Kucza, Katowice 2006, s. 55–65.
- Etchegaray R., *Duch społecznej nauki Kościoła*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 11, s. 56n.
- Heckel R., *Dlaczego i w jaki sposób Kościół zabiera głos w dziedzinie społecznej i politycznej*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 9, s. 16–19.
- Hoeffner J., *Myśli o encyklice „Laborem exercens”*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 9, s. 15.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Familiaris consortio”*, Wrocław 2000.
- Jan Paweł II, *Adhortacja Apostolska „Reconciliatio et paenitentia”*, Wrocław 1999.

- Jan Paweł II, *Encyklika „Centesimus annus”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 2, s. 461–530.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem exercens”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, s. 104–156.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Redemptor hominis”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, s. 3–56.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Sollicitudo rei socialis”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 1, s. 319–376.
- Jan Paweł II, *Encyklika „Veritatis splendor”*, w: tenże, *Encykliki*, Kraków 1996, t. 2, s. 533–640.
- Jan Paweł II, *Ewangelia pracy*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 3n.
- Jan Paweł II, *Godność człowieka, godność pracy, godność rodziny*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 4n.
- Jan Paweł II, *Kościół się nie boi żyć w świecie*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 27.
- Jan Paweł II, *Kultura pracy musi być kulturą sprawiedliwości*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 6, s. 16n.
- Jan Paweł II, *Kultura solidarności*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 4, s. 22.
- Jan Paweł II, *Praca dla człowieka, nie człowiek dla pracy*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 20.
- Jan Paweł II, *Rozwój rolnictwa – wymogi sprawiedliwości światowej*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 12, s. 17n.
- Jan Paweł II, *Sobie samym przywróceniu*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1991, nr 6, s. 18n.
- Jan Paweł II, *Społeczeństwo, władza, dobro wspólne*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 3, s. 16n.
- Jan Paweł II, *Stolica Apostolska wobec problemów ludzkości*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1981, nr 2, s. 6n.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2009.
- Koller S., *Totalitaryzm*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. A. Zwoliński, Radom 2003, s. 529–538.
- Kompendium nauki społecznej Kościoła*, red. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, Kielce 2005.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst Polski. Nowe Tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526–605.
- Kucza G., *Osoba ludzka a wspólnota Kościoła*, w: *Wierność i aggiornamento. Wokół recepcji Soboru Watykańskiego II*, red. tenże, Katowice 2006, s. 101–113.
- Majka J., *Wprowadzenie do Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, w: Sobór Watykański II. *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, wyd. 3, Poznań 1967, s. 521–536.
- Nauka Soboru Watykańskiego II (w zarysie)*, Poznań 1986.
- Olechnik S., *Teologia moralna życia społecznego*, Włocławek 2000.
- Papieska Komisja „Iustitia et Pax”, *W służbie na rzecz wspólnoty ludzkiej: etyczne podejście do kwestii zadłużenia międzynarodowego*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) 1987, nr 2, s. 3–6.

- Paweł VI, *Encyklika o popieraniu rozwoju ludów „Populorum progressio”*, w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Rzym–Lublin 1987, cz. 1, s. 391–416.
- Sieg J., *Refleksja Soboru nad obecnością Kościoła w świecie współczesnym*, w: *Kościół w świetle Soboru*, red. H. Bogacki, S. Moysa, Poznań 1968, s. 489–518.
- Strzeszewski C., *Integralny rozwój gospodarczy*, Warszawa 1976.
- Strzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, Warszawa 1985.
- Strzeszewski C., *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978.
- Strzeszewski C., *Własność. Zagadnienie społeczno-moralne*, Warszawa 1981.
- Svidercoschi G. F., *Sobór, który trwa. Kronika, bilans, perspektywy II Soboru Watykańskiego*, Kraków 2003.
- Wenzel K., *Mała historia Soboru Watykańskiego II*, Kraków 2007.
- Wojciechowski M., *Między polityką a religią*, Warszawa 2010.
- Wojtyła K., *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków 2003.
- Zwoliński A., *Demokracja*, w: *Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. tenże, Radom 2003, s. 101–105.

The reception of the “Pastoral Constitution on the Church in the Modern World” in the blessed John Paul’s II social encyclicals

Summary

The documents of the Second Vatican Council stimulate the Church to act as one of the propositions discussed by the Council Fathers was the renewal of the salvific message which is preserved and proclaimed by the Church. This research is an attempt to demonstrate to what extent Blessed Pope John Paul II was drawing from and reinterpreting the conciliar legacy, especially the Pastoral Constitution *Gaudium et spes*. The common points of the magisterium of this particular document and the social teaching of the Polish Pope can be grouped into three topic areas which were of a great interest to both the Council Fathers and the Pontiff. These are: political conditions, development and labour. The question of the political circumstances of particular political societies concern such policy schemes of ruling elites which put the human person in the centre of the state affairs and choose human rights as the fundamental principle of the system of government. The phenomenon of the development refers to the efforts to make this world a better place to live. Blessed Pope John Paul II took the concept of the complex human progress into account in his teaching. This concept was applied not only on the level of an individual person but also international relations. The idea of labour implies partaking in the continuous process of the creation. The Christian labour ethics gains its characteristic features when it stresses that workers are subjects. Consequently, respecting their employees’ rights ought to be guaranteed. Production is a field where a worker fulfils his or her function by certain acts; in this case it is the

labour. Therefore, a just and a well-organised production system would always take the person of the worker as an absolute priority in respect to such elements as the productivity or the applied technology.

Keywords: constitution, encyclical, development, labour, policy.